

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

**За науковою ред. чл.-кор. НАПН України, д. політ. наук
проф. К. В. Балабанова**

**МАРІУПОЛЬ
МДУ
2017**

УДК 378.014.25
ББК 74.484.4
І-73

Авторський колектив :

Балабанов К.В. (наук. редакція), Безчотнікова С. В., Булатова О. В., Воевутко Н. Ю., Гільченко О. Л., Годованик Є. В., Горбань Г. О., Гусєва О. І., Дяченко О. Ф., Жарікова Ю. В., Задорожна-Княгницька Л. В., Зайковський О. С., Іванова Т. В., Кажан Ю. М., Кислова Л. А., Кіор Ю. А., Константинова Ю. В., Косенко Ю. М., Кумуржи Е. С., Кутнякова Г. І., Лабєцька Ю. Б., Лисак В. Ф., Мараховська Н. В., Марена Т. В., Марченко М. О., Мацука В. М., Мороз О. А., Найдьонова Л. А., Павленко О. Г., Петрова І. О., Проценко О. Б., Смирнова М. С., Толпежников Р. О., Трифонова Г. В., Трофименко М. В., Шепітько С. В.

Затверджена до друку Вченою радою Маріупольського державного університету (протокол № 7 від 27 грудня 2017 р.).

Рецензенти:

Зарва Вікторія Анатоліївна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури Бердянського державного педагогічного університету;

Мельниченко Світлана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Київського національного торговельно-економічного університету;

Пономарьова Галина Федорівна, доктор педагогічних наук, професор, ректор Комунального закладу "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради.

УДК 378.014.25
ББК 74.484.4
І-73

Інтернаціоналізація як фактор конкурентоспроможності сучасного університету : кол. моногр. / за науковою ред. К. В. Балабанова. – Маріуполь : МДУ, 2017. – 430 с.

ISBN 978-966-97742-0-0

Колективна монографія присвячена питанням інтернаціоналізації вищої освіти. На думку авторів, основними напрямками розвитку інтернаціоналізації мають стати: включення всіх суб'єктів освітньої діяльності до процесу інтернаціоналізації, орієнтація інституціональної культури на міжнародну діяльність, позиціонування інтернаціоналізації як одного з пріоритетів розвитку університету під час стратегічного планування та прийняття рішень тощо. Особливу роль в цьому процесі автори монографії відводять університетам.

У монографії представлені результати багаторічних досліджень, які проводять науковці Маріупольського державного університету (МДУ), визначаючи міжнародну діяльність як стратегічний напрям розвитку сучасного університету.

Монографія розрахована на науковців, освітян та усіх небайдужих до проблем сучасної української вищої школи

УДК 378.014.25
ББК 74.484.4

ISBN 978-966-97742-0-0

© Маріупольський державний університет, 2017 рік

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1 Інтернаціоналізація вищої освіти: виклики сьогодення	9
1.1 Сутність, форми та складові розвитку інтернаціоналізації вищої освіти	9
1.2 Інтернаціоналізація вищої освіти як об'єктивна тенденція світогосподарського розвитку	21
1.3 Реалізація європейського вибору України у контексті інтернаціоналізації вищої освіти	44
Розділ 2 Конкурентоспроможність сучасного університету в умовах інтернаціоналізації вищої освіти	69
2.1 Інтернаціоналізація вищої освіти як фактор конкурентоспроможності сучасного університету	69
2.2 Правові аспекти забезпечення конкурентоспроможності сучасного університету в умовах європейської міждержавної інтеграції	111
2.3 Фактори конкурентоспроможності сучасного університету в умовах глобалізації	125
2.4 Міжнародна діяльність як умова конкурентоспроможності університетів України (досвід Маріупольського державного університету)	153
Розділ 3 Академічна мобільність як чинник інтеграції України у міжнародний освітній простір	206
3.1 Особливості розвитку академічної мобільності в сучасних умовах	206
3.2 Академічна мобільність студентів: основні напрями і тенденції розвитку	213
3.3 Особливості організацій та розвитку академічної мобільності викладачів	223
3.4 Розвиток академічної мобільності в українських навчальних закладах (досвід Маріупольського державного університету)	232
Розділ 4 Розвиток лідерського потенціалу викладачів та студентів в умовах євроінтеграції	250
4.1 Лідерство й нова філософія освіти	250
4.2 Лідерство й педагогічний менеджмент	266
4.3 Лідерські якості викладача та студента в умовах реформування вищої освіти в Україні	288

- головною відповідальністю навчальних закладів є гарантування того, що вони роблять усе можливе для надання високого рівня кваліфікації своїм студентам.

Для підвищення конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти та підвищення мобільності студентів були визначені такі завдання:

- 1) створення системи кваліфікаційних ступенів вищої освіти (дворівнева система «бакалавр-магістр»);
- 2) створення системи накопичення та переведення залікових одиниць або «кредитів», які даватимуть змогу продовжувати навчання в іншій країні;
- 3) співробітництво в галузі управління якістю;
- 4) створення європейського стандарту вищої освіти;
- 5) мобільність студентів, викладачів, дослідників [20, с. 141].

Для України реалізація результативної міжнародної академічної мобільності в рамках Болонського процесу реальна лише за умови винаходження структурованої моделі національної академічної мобільності, створення її нормативно-правової бази, розробки організаційно-економічного механізму для її імплементації, пошуку ефективних джерел фінансування та готовності університетів-партнерів для здійснення академічних обмінів як студентів, так і викладачів.

3.2 Академічна мобільність студентів: основні напрями і тенденції розвитку

Поняття «академічна мобільність студентів» має подвійне тлумачення. З одного боку, академічна мобільність – це можливість упродовж періоду навчання провчитись один або більше семестрів в іншому вищому навчальному закладі, де готують фахівців з цієї ж спеціальності із зарахуванням дисциплін (кредитів) та періодів навчання; ефективніше розвивати особистий інтелектуальний

потенціал [20, с. 140]. З іншого боку, академічна мобільність студентів – це інтегративна особистісна якість, що формується у студентів у процесі навчання у вищому навчальному закладі, характеризує здатність і готовність особи адаптуватися, змінюватися і перетворювати себе та навколишнє середовище, проектувати та реалізовувати індивідуальні освітні маршрути (здатність навчатися, накопичувати, поновлювати знання), творчо застосовувати професійний досвід (мобільність знань, цілеспрямованість, систематичність і результативність підвищення професійних знань, умінь та навичок, активність), реалізовувати і підтримувати нове в своїй професійній сфері, здійснювати ефективну комунікацію в міжкультурному професійному середовищі [17, с. 4]. Однак, розвиток та стимулювання академічної мобільності студентів як можливості незмінно тягне за собою формування та розвиток відповідної якості.

Міжнародна мобільність під час навчання має позитивний вплив на розвиток особистості студентів та зрештою на перспективи працевлаштування. Міжнародні програми академічної мобільності студентів не тільки сприяють реалізації навичок спеціальності, а й є фундаментом для побудови навичок інтеграції в культурний простір іншої країни. Паралельно з набуттям фахових знань студент ставить собі за мету краще оволодіння мовою та налагодження порозуміння з місцевою спільнотою. У такий спосіб відбувається процес налагодження крос-культурної комунікації – не просто вивчення мови, а набуття мовних навичок за умов живої комунікації з жителями даної країни.

Академічна мобільність збільшує шанси студентів на професійну самореалізацію, а також підвищує якість трудових ресурсів національної економіки. Вона стає відповіддю національних систем освіти на виклики глобального освітнього простору, жорстку конкуренцію на ринку освітніх послуг, зростаючі потреби суспільства в компетентних, готових до академічної мобільності фахівцях, які прагнуть освоїти останні досягнення науки і техніки, здатні ефективно адаптуватися, професійно комунікувати на міжкультурному рівні.

Збільшення мобільності студентів у вигляді навчання за кордоном є формою інтернаціоналізації освіти. Звичайно, студенти, які подорожують – не нове явище, і деякі регіони світу мають тривалий досвід у цій справі. Багатьом європейським країнам відомий приплив студентів з їхніх колишніх колоній. Велика кількість латиноамериканських студентів традиційно намагаються отримати другу вищу освіту в північноамериканських університетах. У роки холодної війни радянські і східно-європейські навчальні заклади залучали до навчання студентів із країн з близькою ідеологією. При цьому очевидними перевагами навчання за кордоном були і є такі: набуття нових міжкультурних знань і умінь, знання іноземних мов (особливо англійської), знайомство зі звичаями і культурою інших країн тощо.

У наш час міжнародні студентські обміни стають основною характеристикою глобальної системи вищої освіти, а їхня динаміка вражає. За даними ЮНЕСКО кількість студентів, що навчаються за кордоном, лише за першу декаду 21 століття збільшилася на 80%, а їхня прогнозована кількість у 2020 році сягне 5,8 млн. [29, с. 243]. В абсолютних цифрах за кількістю студентів, які навчаються за кордоном, попереду азіатські країни – КНР, Індія та Південна Корея. Дисбаланс студентів, що приїжджають, і таких, що виїжджають, збільшується. Більше половини студентів, що навчаються в зарубіжних коледжах і вишах, приїжджають лише з 30 країн; найбільше студентів приймають країни англо-саксонської групи. В Європі в цьому сенсі склалася особлива ситуація, за якої більше половини усіх студентів-іноземців походять з інших європейських країн. Цьому сприяє реалізація програм підтримки європейської академічної мобільності на кшталт Еразмус+ та Темпус. Наприклад, освітня програма ЄС Еразмус+ спрямована на активізацію міжнародного співробітництва та підвищення мобільності серед студентів, аспірантів, докторантів, викладачів, дослідників європейських університетів та університетів третіх країн на всіх континентах, які мають можливість отримувати стипендії в межах цієї програми для продовження навчання або проведення наукових

досліджень у країнах ЄС. Програма покликана створити більше можливостей для студентів закладів професійно-технічної і вищої освіти щодо удосконалення їх здатності до працевлаштування через стажування.

Крім міжнародних грантових, стипендіальних програм шляхами реалізації академічної мобільності студентів слугують також програми подвійного дипломування, які базуються на міжвузівських угодах. За умовами таких програм студенти зазвичай навчаються половину часу у рідному університеті, а іншу половину – у навчальному закладі-партнері (зазвичай закордонному) за тим самим фахом, отримуючи після успішного складання вивчених курсів дипломи обох навчальних закладів.

Слід зауважити, однак, що під академічною мобільністю студентів розуміють процес здобуття студентом знань і навичок у навчальному закладі країни, в якій він не має статусу громадянина. Цей процес передбачає безпосередній перетин кордону фізичною особою, з урахуванням попередньо здобутої освіти та з присвоєнням кваліфікацій чи наукового ступеня по закінченню терміну навчання. Тому ми не розглядаємо як приклади академічної мобільності вступ українських громадян, які не навчаються в українських вишах, до закордонних університетів з метою навчання, отримання диплома та можливого працевлаштування за кордоном. При цьому викликає занепокоєння критичне зростання кількості українських громадян, які обирають навчання в закордонних університетах. У 2015/16 навчальному році цей показник сягнув 68 000 осіб, при цьому динаміка зростання з 2009 по 2015 роки склала 129%. Про це йдеться у звіті аналітичного центру CEDOS, фахівці якого протягом декількох років збирають та аналізують відповідні дані. У центрі констатують, що більшість українських студентів, які навчаються за кордоном, мають намір залишитись там на постійне проживання [19].

Альтернативою міграційним процесам у студентському середовищі, що зрештою призводять до ефекту “відтоку мізків”, є налагодження вільного доступу до академічної мобільності серед українських студентів. На реалізацію міжнародної академічної

мобільності студентів орієнтована європейська політика щодо вищої освіти. Про це свідчить прийнята в 2012 році в ході Міністерської конференції в Бухаресті Стратегія 2020 щодо мобільності в європейському просторі вищої освіти [24]. Україна на шляху до євроінтеграції не лишається осторонь процесів інтернаціоналізації освіти, створюючи відповідну нормативно-правову базу. Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність [15] декларує право на участь у програмах академічної мобільності усіх учасників освітнього процесу; чітко визначає види та форми академічної мобільності; закріплює механізм перезарахування отриманих кредитів на основі Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС), зокрема шляхом порівняння змісту навчальних програм, а не назв курсів; гарантує збереження місця навчання та стипендії для студентів.

Попри позитивні зрушення рівень академічної мобільності українських студентів наразі є досить низьким порівняно з іншими країнами Європи. Порівняльні дослідження академічної мобільності студентів у різних європейських країнах засвідчують певні спільні риси щодо мотивації, галузі наук, що вивчаються, гендерної приналежності студентів тощо. Проте є низка обставин, що вказують на те, що українські студенти отримують значно менше можливостей академічної мобільності, ніж студенти більшості європейських країн. З цього приводу дуже корисно вивчати досвід міжнародної студентської мобільності інших країн, щоб вибудувати зважену вітчизняну освітню політику на шляху до створення власного освітнього простору як ефективного способу підготовки до рівноправної конкуренції українських університетів з європейськими.

Дослідницький проект EUROSTUDENT спрямований на вивчення соціальних та економічних аспектів вищої освіти в Європі, умов життя студентів різних країн, а також міжнародної академічної мобільності студентів. Звіт організаторів проекту EUROSTUDENT за період 2012-2015 рік охоплює статистичні дані з 30 європейських країн [30]. Аналіз показав, що кількість студентів, які виїжджають за кордон

з метою набуття досвіду навчання, істотно відрізняється в різних країнах. Частка студентів, які здійснили навчання, стажування, мовний курс або отримали інший досвід навчання за кордоном, становить від 5% до 39% у різних європейських країнах. При тому, що Україна посідає одне з останніх місць за долею участі студентів у програмах міжнародної мобільності (країни зі схожими показниками – Вірменія, Боснія та Герцеговина, Хорватія, Грузія, Сербія, Словаччина), велика кількість українських студентів, які планують поїхати за кордон під час навчання, свідчить про високий потенціал нашої країни для подальшого збільшення рівня зарубіжної участі.

Порівняльний аналіз також продемонстрував, що доступ до міжнародної мобільності студентів є соціально вибіркоким. Закономірним є той факт, що частка студентів, які тимчасово навчаються за кордоном, вища серед студентів з вищою освітою, ніж у студентів без вищої освіти. Проте, ця закономірність не спостерігається лише в трьох країнах: Україні, Вірменії та Сербії. Крім того, частка студентів, які пройшли стажування або мовні курси за кордоном, зазвичай більша серед студентів з вищою освітою. Це можна вважати проблематичним на тлі того, що міжнародна мобільність під час навчання позитивно впливає на розвиток особистості та перспективи працевлаштування студентів. Нині можливість отримання користі від міжнародної мобільності, очевидно, нерівномірно розподілена між соціальними групами. Це підтверджує важливість компенсаційних заходів, оголошених в Стратегії мобільності ЄПВО (2012) [24].

Кількісні показники зарахувань до іноземних університетів також різняться залежно від сфери наук, що вивчаються. Можна стверджувати, що розбіжності між сферами наук, що вивчаються, відбиваються на внутрішній мотивації студентів щодо необхідності отримання міжнародного досвіду для подальшого успіху в кар'єрі. Для студентів-лінгвістів, наприклад, досвід навчання за кордоном може бути важливішим, ніж для студентів-математиків. Однак, статистичні результати демонструють наявність проблемної ситуації серед студентів педагогічних спеціальностей. Аналіз показав, що майже в

усіх європейських країнах дуже мало студентів, які навчаються на педагога, стають учасниками програм міжнародної мобільності [30, с. 194]. Це при тому, що саме для майбутніх вчителів досвід міжнародної мобільності є дуже важливим, оскільки він має підготувати майбутніх фахівців до роботи в класах з культурним розмаїттям і допомогти зрозуміти міжнародні явища, які вчителям доведеться пояснити своїм учням. Також майбутні вчителі покликані формувати позитивне ставлення учнів до майбутнього досвіду міжнародного спілкування. У цьому відношенні ситуація з українськими студентами педагогічних спеціальностей є позитивною, тому що вони дещо частіше, ніж представники інших галузей знань долучалися до програм міжнародної мобільності. Проте, все ж таки йдеться про невеликі кількісні показники, якщо взяти до уваги дуже низький рівень міжнародної студентської мобільності в Україні.

Нині подальше розширення міжнародних показників мобільності ускладнюється низкою перешкод. У цьому відношенні стає показовим зіставний аналіз ситуації з міжнародною мобільністю в різних країнах: найважливішим з аналізованих перешкод на шляху до навчання за кордоном на думку 63% опитаних студентів є додаткове фінансове навантаження. На відміну від випадків негативного ставлення до навчання за кордоном та відсутності мотивації, які важко усунути вже після того, як студенти вступають до вищої освіти, фінансові перешкоди кваліфікуються європейськими експертами як проблема, що має легко вирішуватися з огляду на зобов'язання національних урядів та наднаціональних фондів [30, с. 204]. Схоже, що потрібно не тільки покращення схем і розмірів фінансування, але також краще інформування про ці можливості фінансування. Серед інших перешкод міжнародній мобільності студенти назвали відділення від партнера, дітей та друзів (47%), особливо в країнах, де середній вік студентів зростає, і, отже, вони частіше вже мають дітей і покладаються лише на власний дохід. Також серед перешкод фігурують слабкі знання іноземної мови (29%), очікувані проблеми з визнанням зарубіжних кредитів та брак відповідної інформації від національного навчального закладу (22%) [30, с. 205].

Звичайно, аналіз національних моделей ігнорує різні особливості країн щодо сприйняття перешкод для навчання за кордоном. Окрім окремих перешкод, що є особливо важливими для конкретних країн (наприклад, слабкі знання іноземних мов в Угорщині або проблеми з визнанням кредитів, отриманих за кордоном, у Хорватії), порівняльний аналіз засвідчує, що загальне уявлення про перешкоди на шляху до навчання за кордоном є різним у різних країнах. Частка студентів, які сприймали розглянуті аспекти як серйозні перешкоди для навчання за кордоном, виявилися, як правило, порівняно високими у Вірменії, Хорватії, Угорщині, Ірландії та Польщі та порівняно низькими в Латвії, Росії, Швеції та Швейцарії. Українські студенти виявили середній рівень стурбованості зазначеними проблемами [30, с. 197].

Великі розбіжності між країнами також можна спостерігати щодо організації, фінансування та визнання періодів навчання студентів за кордоном. Що стосується організації зарубіжних навчальних програм, то, як показують статистичні дані, програми ЄС є такими, що обираються найчастіше. У більшості країн програмами ЄС користуються більше половини студентів, які тимчасово навчаються за кордоном. При цьому в таких країнах, як Литва, Словенія, Польща, Румунія та Чехія, доля студентів, які реалізували міжнародну мобільність за рахунок програм ЄС, перевищує 80%. За рахунок національних програм організують своє навчання за кордоном більше ніж 30% студентів таких країн, як Франція, Данія, Вірменія, Чорногорія, Грузія, Росія та Норвегія. Навчання за кордоном поза програмами мобільності, як правило, є другим за частотністю рішенням. У звіті проекту EUROSTUDENT за 2012-2015 рр. зазначено, що через дуже малі кількісні показники дані від України не включено до порівняльної таблиці [30, с. 198].

Відповідно, основними джерелами фінансування періодів навчання за кордоном стали публічні фінанси, кошти батьків, сім'ї чи партнера. Хоча підтримка сім'ї не завжди є основним джерелом фінансування, більша частина студентів отримує принаймні якусь фінансову допомогу від сім'ї в більшості країн. У цьому відношенні

можна визначити ймовірне джерело соціальної вибіркості міжнародної мобільності: студенти з вищою освітою частіше отримують фінансову допомогу від родини, ніж студенти без вищої освіти. Таким чином, у багатьох країнах може знадобитися подальше зростання соціальної фінансової підтримки програм мобільності студентів. Українські студенти майже на всі поїздки за кордон використовують кошти своїх батьків, спонсорів, закордонних благодійних фондів тощо. Закордонне навчання і стажування за рахунок навчального закладу або держави становить менше 10% [12].

Ситуація з визнанням результатів навчання (кредитів), отриманих протягом періоду навчання за кордоном, здається схожою в більшості країн Європи. У 19 із 26 країн, що порівнювалися, результати навчання за кордоном більше ніж у 70% студентів були повністю або частково визнані після повернення. В Україні показник повністю визнаних результатів навчання за кордоном один з найнижчих у Європі – лише 26%. З частковим визнанням результатів навчання стикається 15% студентів, ще 15% студентів засвідчують, що їхні результати навчання не було визнано, і 44% студентів виразили сумніви з приводу того, чи будуть результати їхнього навчання визнані вдома [30, с. 201]. Цілком очевидно, що в українській системі вищої освіти процедури визнання результатів навчання за кордоном, а також відповідне інформування студентської спільноти терміново потребують оптимізації.

Рівень володіння іноземними мовами – важлива передумова, а також бажаний результат міжнародної мобільності – відрізняється серед країн, що порівнюються в дослідженні. Частка студентів, які добре володіють щонайменше двома іноземними мовами, сильно варіюється від високих показників (39% і вище) в таких країнах, як Вірменія, Мальта, Сербія, Словенія та Швейцарія, до низьких (нижче 15%) в Ірландії, Польщі, Росії та Словаччині [30, с. 201]. Студенти з вищою освітою виявили краще знання (за власною оцінкою) іноземних мов, ніж їхні колеги без вищої освіти. Від України відповідні дані відсутні.

Нарешті, в дослідженні EUROSTUDENT була вивчена частка студентів, яким дисципліни національних програм навчання викладаються іноземними мовами. Такі дані дають змогу оцінити рівень інтернаціоналізації вдома. Частка студентів, які вивчають дисципліни національної програми навчання іноземною мовою (як правило, англійською), коливається від більш ніж 20% у Данії, Фінляндії та Швеції до менш ніж 5% у Хорватії, Чехії, Грузії, Ірландії, Мальті, Росії, Сербії, Словаччині, Словенії та Україні. У країнах Скандинавії та Нідерландах ця частка значно вища серед студентів, які здобувають ступінь магістра, ніж серед студентів-бакалаврів. Порівняльний аналіз свідчить про те, що, як правило, країни, в яких ця частка є високою / низькою, також є тими, в яких міжнародний рівень мобільності студентів, як правило, високий / низький. Таким чином, схоже, що висока схильність до мобільності національного студентства також відбивається на високому ступені інтернаціоналізації вдома. Це можна сприймати як підтримку аргументу, що інтернаціоналізація вдома може бути не лише альтернативою фізичній мобільності, а й підготовкою до подальшої фізичної мобільності, оскільки це може залучити студентів з-за кордону і тим самим дозволити студентам усередині країни навчатися в умовах культурного розмаїття від початку навчання [30, с. 205].

Отже, позиції українського студентства в контексті європейської академічної мобільності свідчать про необхідність стимулювання академічної мобільності студентів в Україні. Цьому можуть сприяти такі заходи: вивчення світового досвіду; поширення у навчальному закладі інформації про можливості студентської мобільності, конкурси, міжнародні програми та про можливості співпраці з вищими навчальними закладами-партнерами України й зарубіжжя; організація презентацій міжнародних грантових, стипендіальних програм, програм подвійного дипломування, програм обміну та інших заходів, спрямованих на оптимізацію та розширення академічної мобільності студентів; розробка, адміністрування та координація навчальних планів і програм у межах програм мобільності студентів, укладених із вищими навчальними закладами-партнерами (внутрішня та зовнішня